

XII

SOSIAALINEN TOIMINTA

1. Asuntohuolto

a. Rakennustoiminta

Kun Tervakosken paperitehdas perustettiin, oli ensimmäinen huoltotehtävä tietenkin asuntojen järjestäminen työväestölle ja konttorihenkilökunnalle. Siksi ryhdyttiin tehdasrakennuksen ohella rakentamaan myös asuinrakennuksia. Ennen talven tuloa 1819 niitä oli kolme valmiina.

Nämä rakennukset olivat alkuna sille tavattomalle rakennustoiminnalle, joka tämän jälkeen on loputtomana jatkunut. Tuskinpa on montakaan perättäistä vuotta sattunut sellaista, että ainoatakaan asuntorakennusta ei olisi ollut työn alaisena.

Tervakosken työväen asunto-oloista antaa manufaktuurijohtokunnan intendentti I. Mickwitz kuvauksen eräässä virallisessa tarkastuskertomuksessaan. Hän oli saanut 1859 hallitsijan määräyksen suorittaa tarkastuksen kaikissa sellaisissa tehtaissa, joissa käytettiin lapsityövoimaa, jotta päästäisiin selville, missä määrin lasten huolto niin hyvin siveellisessä kuin terveydellisessä mielessä vastasi kohtuullisia vaatimuksia.

Ensimmäinen tehdas, johon Mickwitz ohjasi tarkastusmatkansa, oli Tervakoski. A. F. Wasenius, jonka hengenlaatu oli sangen altis liberalismiin aatteille, suosi vapaamielisen taloudellisen käsityksen mukaisesti myös lasten käyttöä Tervakoskella. Eräässä kirjeessään Humblille syksyllä 1859 hän kiinnittää tämän huomiota siihen, että Tervakoskella käytetään aivan liian vähän

Yleiskuva, jossa kuitenkin näkyy vain pieni osa Tervakosken kylää

lapsityövoimaa. Humblen pitäisi kirkollisten kuulutusten ja muiden sopivien toimenpiteiden avulla saada Tervakoskelle lapsia, ennen kaikkia 12—16 vuoden ikäisiä tyttöjä, joita hänen käsityksensä mukaan voidaan menestyksellisesti käyttää lumppurepimössä.

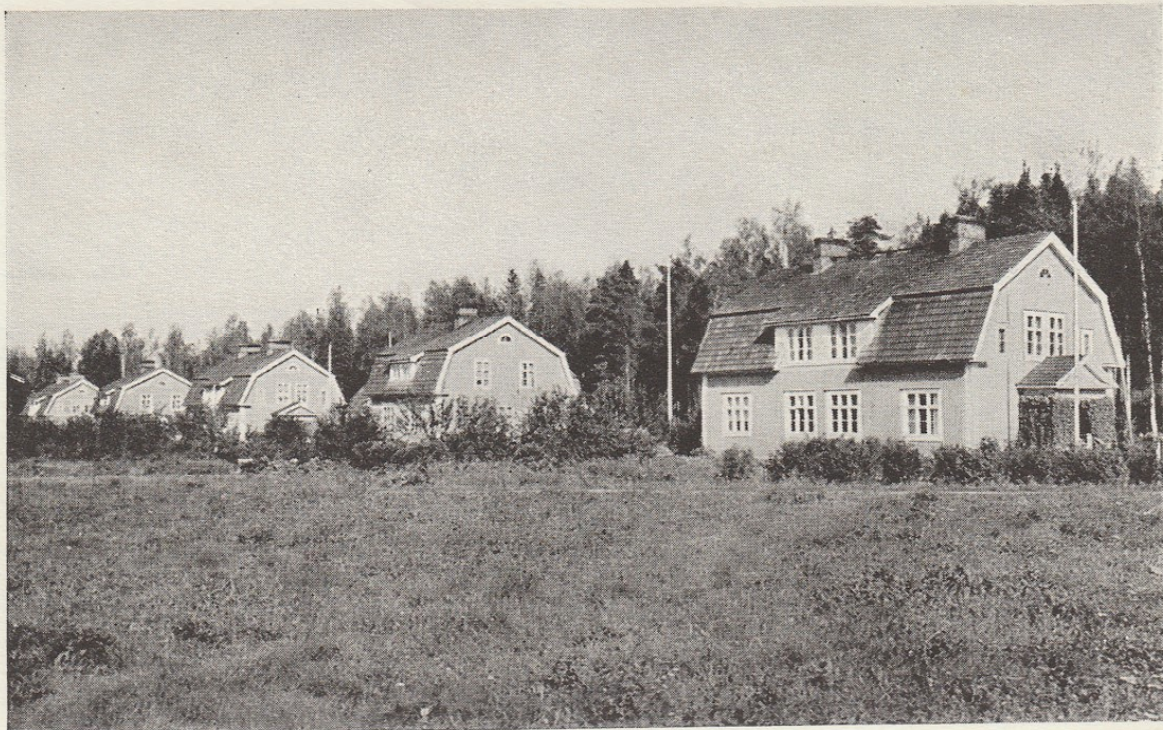
Tehtaalla oli 1860 Mickwitzin siellä käydessä 109 työntekijästä alaikäisiä 46. Suurin osa näistä oli paperitehtaan työläisten lapsia. Muualta kotoisin olevat tytöt ja naimattomat työntekijättäret asuivat kaksikerroksisessa rakennuksessa, jonka toisessa kerroksessa oli 36 vuodetilaa käsittävä makuuhuone. Huonekunnalla oli erikoinen johtajatar, jonka tehtävänä oli huolehtia asukkien ruokataloudesta ja pitää heitä silmällä, silloin kun he eivät olleet työssä.

Työläisperheitä varten oli Mickwitzin kertomuksen mukaan »useita rakennuksia», joissa oli yhteensä 33 asuinhuonetta. »Näistä olivat nykyiset omistajat äskettäin rakentaneet 16». Waseniuksen toimesta oli siis työväestön asunto-oloja huomattavasti parannettu, sillä huoneluku oli lisätty lähes puolella, vaikka Wasenius oli ollut johtajana Tervakoskella vasta neljättä vuotta.

Kullakin perheellisellä työntekijällä oli oma huoneensa. Tämä yksihuonejärjestelmä ei tietenkään vastaa nykyajan korkeimpia vaatimuksia työväen asuntopuollossa, mutta tänä aikana se katsottiin täysin tyydyttäväksi, minkä voi päättää Mickwitzin loppuarvostelustakin: »Mitä tulee työntekijäin aineellisiin etuihin, voi vain toivoa, että he kaikkialla saisivat osakseen samaa huolenpitoa kuin Tervakoskella».

Ja mallikelpoisiksi virallinen tarkastus totesi työväen olot Tervakoskella muutenkin. Terveys oli erittäin hyvä, vain kerran edellisenä vuonna oli ollut turvaututtava lääkärin apuun. Ja »mikäli aviottomien lasten syntyväisyys on siveellisyyden mitta, niin on todettava, että täällä ei 3 viimeisen vuoden aikana ole syntynyt ainoatakaan aviotonta lasta», vaikka »tehtaalle oli pestattu 27 naimatonta naista ja leskeä». Näin kertoo Mickwitz. Kuten edellä esitetystä jo tiedämme, Humble hoiteli näitä siveellisyydsasioitakin isällisen holhoavasti. Jos uusi tervakoskelainen näytti nuorten seurustelusta olevan tulossa tähän maailmaan vähän niinkuin omin lupinsa, tarttui Humble terhakasti asioiden kulkuun ja ohjasi harha-askeleen ottaneen parin avioliiton satamaan.

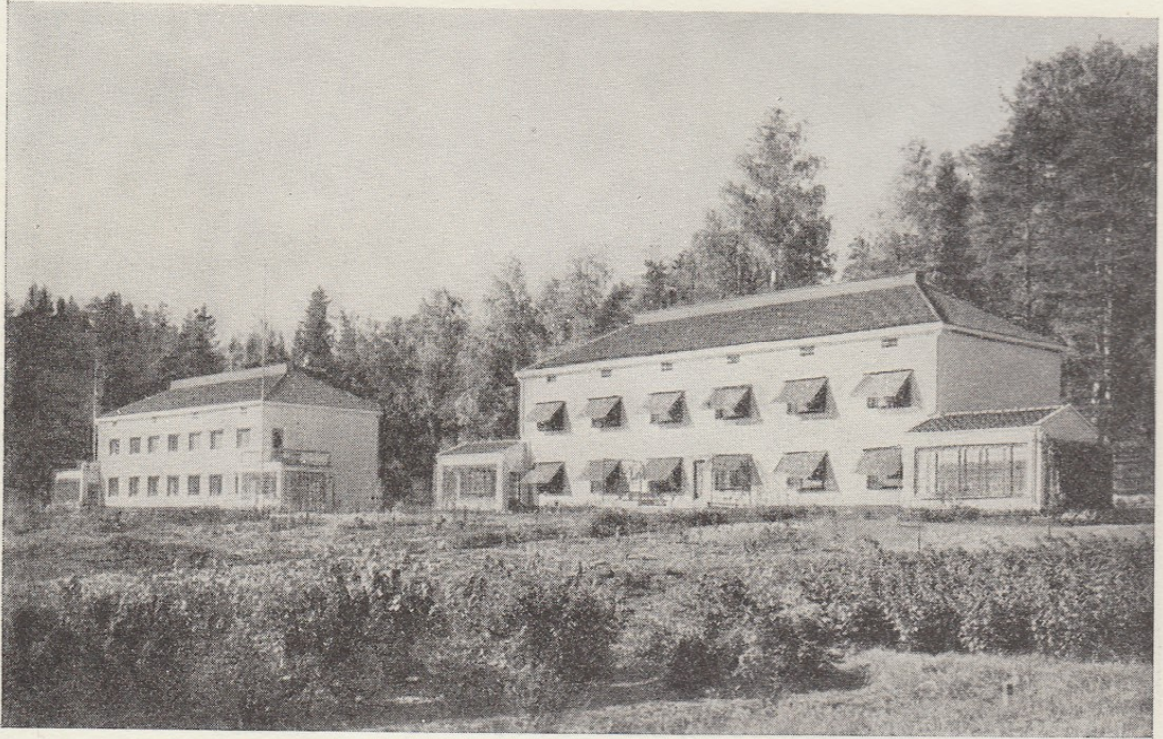
Jokainen tehtaan laajennusvaihe aiheutti laajentumista myös asuntorakennustoiminnassa. Ammattientarkastaja mainitsee tarkastuskertomuksessaan 1891, että Tervakoskella oli 4 kaksikerroksista ja 10 yksikerroksista työväen asuntorakennusta. Erikoisen voimakas rakennustoiminnan nousu oli 1900-luvun alussa, jolloin tehtaaseen hankittiin kolmas paperikone. Ensimmäisen vuosikymmenen aikana rakennettiin työväestöä varten 13 uutta asuinrakennusta. Uusi voimakas nousu alkoi taasen 1918 jälkeen, jolloin työväen asunto-oloihin ruvetaan kiinnittämään entistäkin suurempaa huomiota. Rakennustoiminnalle kuluvan vuosisadan alkuvuosikymmeninä oli ominaista, että perheelliselle työntekijälle järjestettiin huoneen ja keittiön asunto. Ja 1930-luvulla, kun rakennustoiminta lamakauden jälkeen pääsi uudelleen virkoamaan, yhtiön johto katsoi työväestön asunto-olojen jatkuvan parantamisen välttämättömäksi. Asuntotilojen riittävä lisääminen ei kuitenkaan ollut helposti järjestettävissä, sillä rakennustoiminnan keskeytyminen ankarana pulakauden johdosta oli jo aiheuttanut huomattavan asuntovajauksen Tervakoskella, vaikka yhtiöllä tällöin oli käytettävissä virkailijain asuntotalojen lisäksi 46 työväen asuinrakennusta, joissa oli yhteensä 223 huoneistoa ja 400 huonetta. Yksityistä rakennustoimintaa tehdasyhdyskunnassa ei ollut juuri

Työväen asuntorakennusryhmä »Berliini»

nimeksikään. Yhtiön oli siis pakko sijoittaa alaisensa henkilökunta yhtiön omiin asuinrakennuksiin. Yhdyskunnan alueen ulkopuolellakin oli vain aivan rajoitettu määrä asuntoja saatavissa edes jotenkin sopivan matkan päässä työpaikalta.

Asuntopulaa oli ollut omansa lisäämään se, että eläkkeelle joutuneet entisetkin työntekijät jatkuvasti asuivat yhtiön rakennuksissa. Tämä oli luonnollinen seuraus siitä, että työntekijäin valtaosa oli Tervakoskella syntyneitä ja kasvaneita. Tervakoski oli heidän kotiseutunsa, johon he olivat kiintyneet eivätkä tietenkään voineet kuvitella vanhoilla päivillään siirtyvänsä vieraisiin oloihin. Tämä on ollut aina selvää myös yhtiön johdolle. Työväestön asuntopulan lievittämiseksi esitti toimitusjohtaja Vitzthum 1934, että eläkkeellä oleville rakennettaisiin iso asuntotalo, johon tulisi 24 hellahuoneen käsittävää huoneistoa. Tätä ehdotusta ei kuitenkaan katsottu voitavan hyväksyä, koska asia kytkeytyi eläkekysymyksen uudelleen järjestelyyn, joka ei ollut vielä saanut lopullista ratkaisuaan. Asia ratkaistiin kuitenkin lopultakin erillisenä kysymyksenä: kokouksessaan heinäkuun 8 päivänä 1935

»Pariisi» edustaa jo uudempaa asuntorakennusvaihetta

Uusimpia työväenasuntoja

Eläkevanhusten asuntoja. Alue on saanut nimekseen Lepola

johtokunta päätti näet rakennuttaa sopivalle paikalle 3 puurakennusta, joihin kuhunkin tulisi 8 hellahuonetta. Tämä päätös merkitsi sitä, että johtokunta ei asettunut tässä tapauksessa ison vuokrakasarmien kannalle. Epäilemättä tällainen ratkaisu olisikin huonosti sopinut siihen huolenpitoon, jota Tervakoski Oy on osoittanut eläkevanhuksia kohtaan. Eikä se ilmeisesti olisi ollut myöskään kaunistukseksi kylän ulkonäölle. Näin syntyivät nuo ulko-
piirteiltäänkin rauhalliset vanhusten talot.

Yleiskuvan Tervakosken asuntorakennustoiminnasta antaa seuraava, rakennusmestari Sillantien laatima luettelo:

Rakennuksen N:o	Rakennuksen nimi	Valmistumisvuosi
2	Impilinna	1820
3	Osuuskauppa	1914
	Pikkukirkko	1936
4	Maijala (Osuuskaupan leipomo)	1914

Rakennuksen N:o	Rakennuksen nimi	Valmistumisvuosi
5	Mäkitupa (Konemestarin asunto)	1860
6	Rajapirtti	1920
101	Kansakoulu	1891
D. 101	Keilahuone	1897
102	Seuratalo	1884
P. 103	Pesutupa	1930
S. 103	Rantasauna	1894
103	Pomola	1895
104	Haaskala	1850
105	Pikkuhaaskala	1855
106	Työnjohtajan asunto	1880
107	Viistola	1840
108	Lääkärin asunto	1896
109		1884
110	Pitkäpytinki	1845
111		1894
112		1840
113		1860
114		1840
115		1909
116		1895
117	Poukkala	1842
118		1902
119		1906
120		1906
121		1905
122		1900
123		1901
124		1903
125		1906
126		1904
127		1904
128		1905

Rakennuksen N:o	Rakennuksen nimi	Valmistumisvuosi
129		1904
130		1919
131		1919
132		1919
133	Metsola	1916
134	Suruton	1886
135	Suruton (talonmiehen asunto)	1886
136	Kassari	1921
U. 136	Kassari, sivurakennus	1940
137	Berliini	1921
138	»	1921
139	»	1922
140	»	1922
141	»	1927
142	Vanha Varisoja	1818
143	Rämpsälä	1934
144	Lepola	1935
145	»	1935
146	»	1935
147	Berliini	1936
148	Sähkötalo (kylä)	1938
149	»	1938
150	»	1938
151	Lepola	1945
152	»	1945
153	Berliini	1945
154	Soputalo I	1945
155	» II	1945
156	Berliini	1945
157	Alakansakoulu	1948
158	Varisoja	1948
159	»	1948
160	»	1948

Tervakosken tehdasyhdyskunta 1950

SUHDE 1:8000

Rakennuksen N:o	Rakennuksen nimi	Valmistumisvuosi
161	Varisoja	1948
301	Tervakosken kartano	1802
302	Kartanon sivurakennus	
303	» saunarakennus	
304		1898
305		1898
306		1847
307		1900
308		1918
309		1918
310		1920
311		1919
312	Majakka	1919
313	Silva	1919
U. 313	Silvan ulkorakennus, jossa on myös asuntoja	1920
314	Koivisto	1920
315	Työnjohtajan asunto	1921
317	Tietty	1895
318	Saunarakennuksesta tehty asuntorakennus	1924
319	Sahanhoitajan asunto	1927
320	Pariisi	1938
321	»	1938
322	Agronomin asunto	1947
400	Ryttylä	1919
440	Piilonsuo	1920

Tämä luettelo jo osoittaa, että Tervakosken paperitehdas on vuosikymmenien kuluessa synnyttänyt suuren kyläkunnan. Sen rakennuksissa, joiden piirustukset ovat yleensä ammattimiesten tekemiä, kuvastuu eri aikakausien makusuuntia. Kun talot on hyvin hoidettu ja kun ne lisäksi kauttaaltaan ovat puutarhojen ympäröimiä, kantaa koko kyläkuva korkean kulttuurin leimaa.

b. Omakotitoiminta

Tervakosken rakennustoiminta sai aivan uuden käänteen 1930-luvun puolivälissä, jolloin yhtiön johto tarjosi henkilökunnalle mahdollisuuden oma-toimiseen asuntojen rakentamiseen. Tarkoitusta varten erotettiin asunto-tontteja, joita myytiin halpaan hintaan. Lisäksi yhtiö muutenkin ilmoitti tukevansa asuntojen rakentamista.

Ajatus oli siksi houkutteleva, että jo 1935 tehtiin 10 tonttikauppaa. Tonttien suuruus vaihteli 1 000—3 000 m²:iin. Aluksi tontteja myytiin kylän länsipuolelta Marttilan alueelta sekä myöskin tehdaskylää lähempänä olevista Pajunojan ja Tietyn entisten torppien maista.

Tämä tonttien myynti tapahtui ilman kiinteätä suunnitelmaa. Vihdoin 1939 maanmittausinsinööri Sara laati yhtiön toimeksiannosta kiinteän suunnitelman yhtenäiseksi omakotialueeksi, joka tuli yllä mainittujen torppien maalle. Kaikkiaan oli näiltä alueilta myyty talvisodan puhkeamiseen mennessä 40 tonttia ja asuinrakennukset rakennettu 31 tontille.

Aivan uuden vauhdin omakotitoiminta sai, kun yli 3 vuotta kestänyt jatkosota 1944 oli päättynyt. Jo tämän vuoden maaliskuussa yhtiön johtokunta oli hyväksynyt aivan uudet perusteet yhtiön osuudesta henkilökunnan omien asuntojen rakentamiseen silmälläpitäen erikoisesti sitä, että sotiin osallistuneet saivat yhtiön puolesta erikoista taloudellista tukea. Näin oli luotu suunnitelma Tervakosken asevelikylää ja muita uusia omakotialueita varten.

Tämä suunnitelma tarkistettiin alussa vuotta 1945, jolloin otettiin käytäntöön seuraavat perusteet:

1) omakotipalstoja luovutetaan vain Tervakoski Oy:n henkilökuntaan kuuluville;

2) palstat luovutetaan aluksi vuokralle, jolloin vuotuinen vuokra on 5 % tontin kauppahinnasta, ja myydään ne vasta sitten, kun palstoille on rakennettu hyväksytyjen piirustusten mukaiset rakennukset;

3) yhtiö avustaa mahdollisuuksiensa mukaan rakennustarvikkeiden hankinnoissa;

4) rakentaminen voidaan rahoittaa yhtiön huoltokonttorin välityksellä, jolloin rakentaja maksaa huoltokonttorille korkoa ½ % enemmän kuin mitä se maksaa tallettajille ja lainan saa nostaa sitä mukaa kuin rakennus edistyy;

Mäyrän omakotialueen keskustaa

5) lainan takaisinmaksu tapahtuu siten, että huoltokonttori pidättää vähintään 10 % rakentajalle maksettavasta palkasta sekä lisäksi sovitun vuokramaksun;

6) palstan ovat oikeutetut saamaan lahjaksi yhtiön vakinaisessa palveluksessa olevat, vuosien 1939—40 tai 1941—44 sotien aikana sotapalveluksessa olleet miehet, yhtiön palveluksessa olevat sotainvaliidit sekä yhtiön palveluksessa olleiden kaatuneiden lesket;

7) palstoja luovutetaan nk. asevelikylästä tai muilta sopivilta paikoilta yhtiön osoituksen mukaan;

8) lahjan saajan on rakennettava yhtiön hyväksymien piirustusten mukaiset rakennukset;

9) palstat lohotaan itsenäisiksi tiloiksi;

10) rakennustoiminnan alkuun saamiseksi yhtiö antaa niille, jotka ryhtyvät vuoden 1945 aikana rakentamaan, rakennusavustusta a) jokaista yhtiön palveluksessa oltua vuotta kohden 500 mk, kuitenkin korkeintaan 10 000 markkaa, b) jokaista kuukautta kohden, minkä asianomainen on ollut reser-

Osa Tietyn omakotialueesta

viläisenä sotapalveluksessa, 200 mk, c) jokaista alle 16-vuotiasta lasta kohden 2 500 mk, kuitenkin korkeintaan 10 000 mk, d) invaliditeettiprosenttia kohden 500 mk, kuitenkin korkeintaan 25 000 mk;

11) rahoitus järjestetään siten, että a) rakentaja rahoittaa omista varoistaan, omalla työllään ja 10-kohdassa mainituilla lahjoituksilla alkupääoman, vähintään 10 % rakennuskustannuksista, b) yhtiön huoltokonttori myöntää luottoa 50 % rakennuskustannuksista kiinnitystä vastaan, c) loput, aina 40 %:iin asti rakennuskustannuksista, rahoittaa sosiaaliministeriö omakotilainoilla;

12) niin huoltokonttorin kuin valtionkin myöntämien lainojen hoitamisesta huolehtii huoltokonttori perien rakentajalta vähintään 10 % yhtiön maksamasta palkasta;

13) yhtiö avustaa sekä piirustusten hankkimisessa että työn johdossa.

On ymmärrettävää, että tällainen avustustoiminta antoi aivan uuden vauhdin henkilökunnan omatoimiselle rakennusyritteliäisyydelle. Arkkitehti Heimo Kautosen tekemien asemakaava- ja rakennussuunnitelmien mukaisesti

laajennettiin entistä omakotialuetta. Näin syntyi uusia omakotialueita tehdaskylän läheisyyteen. mm. Mäyrän omakotialue.

Arkkitehti Kautonen laati yhteistoiminnassa yhtiön johdon kanssa myös piirustukset kahta, huonepinta-alaltaan 77 ja 54 m², rakennustyyppiä varten. Miltei yksinomaan näiden piirustusten mukaan, jotka rakentajat ovat saaneet korvauksetta, uusien omakotialueiden talot on rakennettu. Yhtiö on lisäksi kustantanut tietyt ja antanut puutarha-arkkitehdin laatia istutus- ja puutarhasuunnitelmat.

Mahdollisuus päästä oman katon alle on ollut siinä määrin innoittava, että omakotirakentajat ovat käyttäneet vapaa-aikansa uusien kotiensa rakennustöihin saaden avustusta naapuristoltaan talkoiden muodossa. Varsinaista ammattitaitoa vaativiin töihin yhtiö mahdollisuuksiensa mukaan on luovuttanut rakennusmiehiä ja yhtiön rakennusmestari on ollut ohjaamassa rakentajia. Tämän innostuksen ja yhteishengen tuloksena on ollut, että 1945 jälkeen kohosi 3 vuoden aikana 79 asuinrakennusta. Valtion rakennuslainaa on saatu 7,5 milj. markkaa ja yhtiö on tarkoitusta varten myöntänyt avustuksina ja lainoina yli 10 milj. mk.

Omakotialueet ovat tuoneet Tervakosken kyläkuvaan uuden piirteen, jolla on vahvasti standardituotannon leima.

2. Valistus- ja viihdytystoiminta

a) *Koulut*

Mainittiin jo, että A. F. Wasenius halusi saada lapset jo melko nuorina tehtaan töihin. Humble taasen ei ollut erikoisesti kiinnostunut tähän Waseniuksen lempiajatukseseen. Mutta toiselta puolen hän ei myöskään suosinut holtitonta joutilaisuutta. Hän kohdisti jo sangen aikaisin huomionsa kouluopetuksen järjestämiseen tehdasyhdyskunnan lapsille.

Kysymys kansanopetuksen järjestämisestä lukkarinkoulua tehokkaammalle kannalle oli maassamme 1850-luvun lopulla vilkkaan keskustelun alaisena sen johdosta, että Aleksanteri II antoi 1856 senaatin tehtäväksi laatia ehdotuksen siitä, miten kansansivistystä tarkoittavien koulujen järjestämistä